

Olumlu Sosyal Davranışların İlişkisel, Kültürel, Bilişsel ve Duyuşsal Bazı Değişkenlerle İlişkisi

Asiye Kumru*
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Gustavo Carlo
University of Nebraska-Lincoln

Carolyn Pope Edwards¹
University of Nebraska-Lincoln

Özet

Bu araştırmada ergenlik dönemindeki gençlerin olumlu sosyal davranışlarında yaş grubu ve cinsiyet farklılıkları ile bu davranışların anne-baba ve akran bağlılıkları, toplulukçu değerler, olumlu sosyal davranışla ilgili ahlaki muhakeme, empati ve başkalarının bakış açısını alma değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini, yaşları 11-21.5 (Ort. = 15.07, S = 2.50) arasında olan Ankara merkez ilindeki ilköğretim, lise ve üniversitelerden toplam 550 öğrenci (300 erkek, 250 kız) oluşturmaktadır. Bulgular ergenlerin en çok itaatkar ve en az kamusal olumlu sosyal davranış sergilediklerini göstermiştir. MANOVA bulguları, küçük yaşlardaki ergenlerin daha çok kamusal ve itaatkar büyük yaşlardaki ergenlerin ise daha çok özgeci ve gizli olumlu sosyal davranış sergilediklerini; erkeklerin daha çok kamusal, kızların ise daha çok duygusal, itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca kamusal ve duygusal olumlu sosyal davranışlarda yaş ve cinsiyet ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Son olarak yapılan çoklu hiyerarşik regresyon analizleri kamusal olumlu sosyal davranışı akran bağlılığı (negatif yönde) ve toplulukçu değerlerin, duygusal olumlu sosyal davranışı anne-baba (negatif yönde) ve akran bağlılığı, toplulukçu değerler ve empatinin; özgeci olumlu davranışı toplulukçu değerler ve empatinin (ikisi de negatif yönde); itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranışları akran bağlılığı, toplulukçu değerler, ahlaki muhakeme ve başkalarının bakış açısını almanın manidar olarak yordadığı bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Olumlu sosyal, bağlılık, ahlaki muhakeme, bakış açısını alma, empati, ergen

Abstract

This research examined age group and gender differences in adolescent prosocial acts and the associations between these behaviors and peer and parent attachments, collectivistic values, prosocial moral reasoning, perspective taking, and empathy. In this study 550 adolescents (300 boys, 250 girls) from middle and high schools, and college with ages ranging 11-21.5 years (M=15.07, SD=2.50) were recruited from Ankara, Turkey. Results indicate that adolescents displayed compliant prosocial behavior most followed by emotional, anonymous, altruistic, and public prosocial acts. MANOVA analyses revealed that younger adolescents displayed more public and emotional prosocial acts while older adolescents showed more altruistic and anonymous behaviors boys were more likely to display public prosocial behavior, while girls were more likely to report emotional, compliant, and anonymous prosocial acts. Age and gender interactions for public and emotional behaviors were found. Finally, hierarchical regression analyses showed that public prosocial acts were predicted by peer attachment (negatively) and collectivistic values. Peer attachment, parent attachment (negatively), collectivistic values, and prosocial moral reasoning significantly predicted emotional prosocial behavior, but collectivistic values and prosocial moral reasoning negatively predicted altruistic behavior. Finally, peer attachment, collectivistic values, prosocial moral reasoning, and perspective taking positively predicted both compliant and anonymous prosocial acts.

Key words: Prosocial, attachment, moral reasoning, perspective taking, empathy, adolescent

* Yazışma Adresi: Yrd. Doç. Dr. Asiye Kumru, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, 14280 Bolu.

E-posta: kumru_a@ibu.edu.tr

Yazar Notu: Araştırmaya katılan bütün öğrencilere, öğretmenlerine ve okul müdürlerine; ölçeklerin Türkçe'ye uyarlanmasında emeği geçen Dr. Aysen Güre-Yılmaz ve Dr. Zehra Uçanok'a; verilerin toplanmasında çok değerli katkısı bulunan Vahide Kumru-Kazıcı'ya; Makeleyi okuyup öneriler getiren Üzm. Psikolog Esin Yılmaz'a, ve özellikle bu araştırmanın ve makalenin oluşumunun her aşamasında çok değerli katkısı bulunan Doç. Dr. Melike Sayıl'a teşekkür ederiz.

¹ Carolyn Pope Edwards, Nebraska Üniversitesi Tarım Araştırmaları Bölümü'ne desteği için teşekkür eder.

Lincoln, NE 68583, Journal Series No. 14563

Olumlu sosyal davranış (prosocial behavior) bütün toplumlarda önemsendiği için sosyalleşme sürecinin de en temel parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle olumlu sosyal davranışların incelenmesi hem toplumlar hem de bireyler için büyük önem taşır. Çocukların ve ergenlerin sosyal ve psikolojik doyumlarını etkileme işlevine sahip olumlu sosyal davranış becerilerinin geliştirilmesinde bu davranışları etkileyen faktörlerin belirlenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Öte yandan araştırmacıların çoğunlukla saldırganlık gibi olumsuz sosyal davranışları incelerken olumlu sosyal davranışlar ve bu davranışların gelişimini etkileyen faktörleri incelemeyi kısmen ihmal ettikleri görülmektedir (Carlo ve Randall, 2001). Ancak son 20-25 yıldaki literatüre bakıldığında olumlu sosyal davranışın gelişimiyle ilgili çalışmaların sayısında hızlı bir artış olduğu da dikkat çekmektedir (Eisenberg ve Fabes, 1998).

Olumlu sosyal davranış, en genel anlamıyla başkalarına fayda sağlama amacı güden gönüllü davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Staub, 1978; 1979; Eisenberg, 1986). Öte yandan bu çok genel bir tanım olduğu için birtakım kısıtlılığı da beraberinde getirmektedir. Örneğin bu tanım olumlu sosyal davranış gösteren bireyin niyetini ve sağladığı faydanın niteliğini hesaba katmamaktadır. Gerçekten de olumlu sosyal davranış sergileyen bireylerin niyetlerinden emin olmak oldukça güçtür ve hatta bu davranışları gösteren bireylerin kendine de bir miktar maddi (Örn., para ya da eşya) veya manevi (Örn., kişisel doyum, sosyal onay) fayda sağlayabilir.

Olumlu sosyal davranışın araştırılmasıyla ilgili önemli bir diğer konu ise anılan davranışın çok boyutlu olup olmadığıyla ilgilidir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, çoğu zaman bireylerin değişik ortamlarda ve değişik motivasyonlarla sergilediği genel olumlu sosyal davranış (Örn., Green, Shirk, Hanze ve Wanstrath, 1994; Rushton, Chrisjohn ve Fekken, 1981) ya da para bağıışı gibi daha spesifik olumlu sosyal davranışın (Örn., Ladd ve Profilet, 1996; Rydell, Hagekull ve Bohlin,

1997) araştırıldığı görülmektedir. Oysa yapılan çalışmalar değişik nitelikteki olumlu sosyal davranışların ilgili kuramsal yapılarla farklı ilişki örüntüleri sergilediği görgül delillerle ortaya konmuştur (Örn., Batson, 1998; Eisenberg ve Fabes, 1998).

Carlo ve Randall (2001) ilgili alandaki kuram ve araştırmaları inceleyerek özgeci (altruistic), itaatkar (compliant), duygusal (emotional) ve kamusal (public) olmak üzere dört çeşit olumlu sosyal davranış tanımlamışlardır. Özgeci olumlu sosyal davranış başkalarına yardım etme olgusuyla tutarlı içselleştirilmiş norm ve ilkelere ek olarak sempati duygusundan kaynaklanan ve başkalarının ihtiyaçlarını ve iyiliklerini önemseme güdüsüyle sergilenen gönüllü yardımlardır. İtaatkar olumlu sosyal davranış sözlü veya sözsüz bir rica karşısında yapılan yardım davranışdır. Duygusal olumlu sosyal davranış duygusal uyarıcıların olduğu ortamlarda yardım etme davranışı olarak tanımlanmaktadır. Kamusal olumlu sosyal davranış ise başkaları önünde saygı kazanma, onay alma veya değer görme gibi güdülerle sergilenen yardım davranışdır.

Olumlu sosyal davranışların altında yatan çok boyutlu mekanizmaları açıklamak amacıyla pek çok kuramsal yaklaşımlar öne sürülmüş ve modeller geliştirilmiştir. Bu kuramsal yaklaşımlardan birisi Carlo ve Randall tarafından (2001) geliştirilen sosyoekolojik gelişimsel modeldir (socioecological developmental model of prosocial action). Bu model ekolojik teori (Bronfenbrenner, 1979), sosyal bilişsel teori (Bandura, 1986) ve olumlu sosyal davranış açıklama yönelik varolan diğer bazı modellerden (Eisenberg, 1986; Knight, Bernal ve Carlo, 1995; Latane ve Darley, 1970; Staub, 1978; 1979) yararlanılarak geliştirilmiştir. Sosyoekolojik gelişimsel model ekolojik, bireysel, sosyal ve kişilerarası ilişkilerin olumlu sosyal davranış üzerindeki etkilerini birleştirmeye yönelik bir çaba olarak görülmektedir. Bu modele göre olumlu sosyal davranış üzerindeki etki alanları; ailesel ve sosyal araldan değişkenleri, bilişsel

ve duygusal değişkenler ve yakın durumsal özellikler olmak üzere üç grupta sınıflanmıştır. Ailesel ve sosyal ortamsal ardalardan değişken grubu aile (Örn., anne-baba, kardeşler, akrabalar v.b.), akran (Örn., arkadaşlar, akran normaları, akran beklentileri v.b.) ve kültür (Örn., cinsiyet, okul, medya, normlar, yasalar v.b.) değişkenleri olmak üzere üçe ayrılmıştır. İkinci etki alanındaki bilişsel ve duygusal değişkenler spesifik ve genel bilişsel beceriler ve doğuştan getirilen duygusal donanım ve beceriler olarak ele alınmaktadır. Bilişsel değişkenlere örnek olarak olumlu sosyal davranışların altında yatan değerler, muhakeme becerisi, öz yeterlik, benlik kavramı, yüklemeler, algılar ve bellek süreci gibi kavramlar verilebilir. Araştırmacılar olumlu sosyal davranışın altında yatan genel bilişsel beceriler olarak daha çok yaşla gelişen ahlaki muhakeme ve başkalarının bakış açısını alma becerilerini tanımlamaktadır. Anılan bu davranışla ilişkilendirilen duygusal beceri ve donanımlarla ilgili en temel değişken olarak ise empati görülmektedir. Son grup etki alanı olarak o anki durumsal değişkenler tanımlanmaktadır. Bu gruptaki etki alanı değişkenleriyle ilgili açıklamalarda yardımcı alan hedef bireylerin ve durumların özelliklerinin yardımcı ortaya çıkıp çıkmayacağına ne derece etkili olduğu tartışılmaktadır.

Bu çalışmada olumlu sosyal davranışlar ile ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duygusal bazı değişkenler arasındaki ilişkiler sosyoekolojik gelişimsel model temel alınarak incelenmiştir. Bu modelden yola çıkarak anne-baba ve akran bağılıkları birinci grup etki alanındaki ailesel ve sosyal ortamı yansıtan değişkenler, bireyci-toplulukçu değerler ise kültürel değişkenler olarak ele alınırken; ahlaki muhakeme düzeyleri ve başkalarının bakış açısını alma özellikleri sosyobilişsel, empati ise sosyoduygusal değişken olarak ikinci grup etki alanında değerlendirilmiştir.

Araştırmacılar, olumlu sosyal davranışın gelişimini anlamada özellikle ergenliğin önemli bir dönem olduğunu vurgulamaktadır (Carlo, Hausmann, Christiansen ve Randall, 2003; Fabes,

Carlo, Kupanoff ve Laible, 1999). Bunun nedeni kısmen çocukluktan ergenlik dönemine girildiği zaman yeni ortaya çıkan kişilerarası ilişkiler, yaşa bağlı bilişsel ve duygusal gelişimler ve sosyal ortam değişimleridir. Örneğin ergenlik dönemindeki gençlerin bir yandan anne-babasıyla ilişkileri değişime uğrarken öte yandan yeni arkadaşlıklar ve güçlü akran ilişkileri gelişmektedir. Artan yaşla birlikte ergenlikte olumlu sosyal davranış sergileme imkanı fazlalaşırken, ergenin sosyobilişsel ve sosyoduygusal becerilerinde de bir takım değişimler yaşanmaktadır. Örneğin, soyut düşünme, indirgemeci muhakeme becerilerindeki (hypothetical-deductive reasoning) artış, empati ve başkalarının bakış açısını görebilme yeteneklerinde de artışa neden olmaktadır. Kısaca ergenlerin sosyal ve bilişsel değişimleri olumlu sosyal davranışlarındaki değişime de etki yapmaktadır (Carlo, Hausmann, Christiansen ve Randall, 2003).

Bireylerin yaşı hem olumlu sosyal davranış beceri ve çeşitliliğini hem de bu davranışın ilişkide olduğu diğer değişkenleri etkileyebilecek önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak bulgular olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminin yaş ile arttığı yönündedir (Fabes ve Eisenberg, 1996; Eisenberg ve Fabes, 1998; Fabes, Carlo, Kupanoff ve Laible, 1999). Fakat değişik formlardaki olumlu sosyal davranışların sergilenmesinde yaş değişkeninin etkisi incelendiğinde karşımıza oldukça karışık bir tablo çıkmaktadır. Örneğin paylaşım davranışı yaş ile artarken (Radke-Yarrow, Zahn-Waxler ve Chapman, 1983), yardım etme davranışı ile yaş arasında bazen pozitif bazen negatif yönde bir ilişki göze çarpmaktadır (Eisenberg ve Mussen, 1989; Midlarsky ve Hannah, 1985). Benzer şekilde, bir grup araştırmacı diğer insanları rahatlatma ve onların bakımını üstlenme davranışlarının yaş ile birlikte arttığını ortaya koyarken (Berman, 1987; Bar-Tal, Raviv ve Goldberg, 1982) diğer araştırma bulguları böyle bir artışı destekler nitelikte değildir (Gottman ve Parkhurst, 1980). Ayrıca ergenlik döneminin başlarında ve ortalarında olan iki grup gençle

yapılan bir çalışmada gizli ve özgeci olumlu sosyal davranış sergilemede ergenlik döneminin başındaki gençlerin ortadakilerden daha düşük puan aldıkları bulunmuştur (Carlo, Hausmann, Christiansen ve Randall, 2003). Tüm bunlardan hareketle ergenlik dönemi içerisindeki yaş grubu farklılıklarının da ayrıca çalışılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Çocuklar, ergenler ve yetişkinlerle yapılan pek çok araştırmada olumlu sosyal davranışlarda ki cinsiyet farklılıkları da sıklıkla incelenmiş ve genelde kızların erkeklerden daha fazla olumlu sosyal davranış sergileme eğiliminde oldukları bulunmuştur (Eisenberg, Miller, Shell, McNalley ve Shea, 1991; Lennon ve Eisenberg, 1987; Whiting ve Edwards, 1974). Fakat bazı araştırmacılar cinsiyet farklılıkları ile ilgili farklı yönde bulgular elde etmiştir (Eagly ve Crowley, 1986; Carlo, Hausmann, Christiansen ve Randall, 2003). Örneğin Carlo ve arkadaşları (2003) ergenlerle yaptıkları bir çalışmada erkeklerin kamusal olumlu sosyal davranışı kızlardan daha fazla sergilediğini, buna karşın kızların ise özgecilik ve duygusal olumlu sosyal davranışı daha fazla rapor ettiklerini bulmuşlardır. Öte yandan Eisenberg ve Fabes (1998) kızların erkeklerden daha fazla olumlu sosyal davranış sergileme eğilimine yönelik bulguların, incelenen olumlu sosyal davranışın çeşidine, kullanılan ölçme aracına ve ölçüm alma yoluna bağlı olabileceğini ileri sürmektedir.

Pek çok kuramcı ve araştırmacıya göre aile, akran ve kültür olumlu sosyal davranış gelişimini etkileyen en önemli faktörler arasındadır (Bkz., Carlo, Fabes, Laible ve Kupanoff, 1999). Anne ve babalar hiç kuşkusuz çocukların ve ergenlerin olumlu sosyal davranışlarını pek çok yönden etkilerler. Örneğin yaşadıkları toplum içindeki istendik olumlu sosyal davranışlarla ilgili kültürel normlar ve değerler hakkında onları bilgilendirirler. Aynı zamanda onların olumlu sosyal davranışlarını artırma işlevi gören empatik eğilimlerinin gelişimini etkileyecek duygusal bir atmosfer yaratırlar. Yapılan çalışmalar anne ve babalarıyla

sıcak, yakın ve destekçi bir ilişki içerisinde olan ergenlerin daha fazla olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur (Dekovic ve Janssens, 1992; Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Maccoby ve Martin, 1983). Benzer şekilde anne-baba ile olumlu ilişkiye sahip gençlerin diğer insanlara karşı daha fazla olumlu davranış sergilemesi beklenmektedir. Literatürdeki görgül bulgular gençlerin anne ve baba bağlılığı ile olumlu sosyal davranışları arasında pozitif bir ilişki olduğu yönündedir (Rice, Cunningham ve Young, 1997; Shulman, Elicker ve Sroufe, 1994).

Akran ilişkileri özellikle ergenlik döneminde gençlerin benlik saygıları (Simmons ve Blyth, 1987) ve ahlak gelişimleri (Furman ve Masters, 1980) açısından büyük bir önem taşıdığı için, akranla destekleyici bir ilişki örüntüsü ve yakın bağlılığın ergenlerin başkalarına karşı sergileyecekleri olumlu sosyal davranış eğilimlerini de artırabileceği ileri sürülmektedir (Carlo, Fabes, Laible ve Kupanoff, 1999). Akranların ergenler üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkilerini araştıran pek çok araştırma mevcuttur (Örn., Ma, Shek, Cheung ve Lee, 1996; Vitaro, Tremblay, Kerr, Pagani ve Bukowski, 1997). Arkadaşların ve akranların genç ergenlerin olumlu sosyal davranışlarını ne şekilde etkilediği net olarak ortaya konulmamış olsa da, problem davranışa karışmayan arkadaşları olan ergenlerin problem davranışlara karışmama eğiliminde oldukları gösterilmiştir (Eisenberg ve Fabes, 1998). Özet olarak akran ve arkadaşların ergenlerin olumlu (ya da olumsuz) sosyal davranış gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir.

Kültürel değerler ve sosyalleşme uygulamaları da çocukların ve gençlerin olumlu sosyal gelişimlerinde oldukça önemli bir yere sahiptir çünkü toplumlar bireylerin ahlaki güdülerini kendi kültürleri için önem taşıyan sosyal norm, değer ve uygulamalarıyla yönlendirirler (Bkz., Whiting ve Edwards, 1988). Pek çok kuramcı ve araştırmacı toplumsal norm ve sosyalleşme deneyimlerinin

gençlerin ne tür bir ahlaki motivasyon ve olumlu sosyal davranış göstereceklerini ve bunları ne sıklıkla sergileyeceklerini etkilediğini öne sürmektedir. Bu nedenle kültürel değerler ve sosyal ortamların etkisini incelemek çocukluk ve ergenlik dönemlerindeki olumlu sosyal davranış gelişiminin rotasını anlamada büyük fayda sağlayabilir.

Son olarak sosyoekolojik modelde sosyal ve kişilerarası ilişkileri ve kültürel faktörler yanında olumlu sosyal davranış ile ilişkilendirilen en önemli bireysel özellikler, ahlaki muhakeme, başkalarının bakış açısını alma ve empati becerileri olarak değerlendirilmektedir. Ahlaki muhakeme yasal sınırlamaların, otoritenin, kuralların ve sorumlulukların minimal düzeyde olduğu ve bireysel ihtiyaç ya da isteklerin başkalarınınki ile çatışma halinde olduğu durumlarda kişinin verdiği kararlarla ilgili bilişsel muhakeme becerileri olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg, Carlo, Murphy ve Van Court, 1995; Eisenberg, Miller, Shell, McNalley ve Shea, 1991). Olumlu sosyal davranışla ahlaki muhakeme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında bulgular biraz farklılık göstermektedir. Örneğin bazı bulgular ahlaki muhakemenin olumlu sosyal davranışlarla orta düzeyde ilişkili olduğunu sergilerken (Eisenberg ve Fabes, 1998; Eisenberg, 1986; Underwood ve Moore, 1982) diğerleri olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminde olan ergenlerin yüksek düzeyde ahlaki muhakeme becerisi gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Eisenberg, Miller, Shell, McNalley ve Shea, 1991; Roberts ve Strayer, 1996). Ülkemizde liseli gençlerle yapılan bir çalışmada Akyel (1986) genel özgecilik puanları ile ahlaki muhakeme puanları arasında pozitif yönde ilişki bulmuştur. Ergenliğe girmek üzere olan çocuklar ile yapılan kısıtlı sayıdaki çalışmalardan elde edilen bulgular tutarlı bir şekilde olumlu sosyal davranış ile ahlaki muhakeme arasında pozitif ilişkiye işaret etmektedir (Carlo, Koller, Eisenberg, DaSilva ve Frohlich, 1996; Eisenberg ve Fabes, 1998).

Olumlu sosyal davranışla ilgili diğer bir önemli sosyobilişsel değişken başkalarının bakış açısını alma olarak tanımlanmaktadır. Bakış açısını alma, başkalarının sosyal ortamlarını da içeren içsel ve dışsal durumlarını anlamaya ilgili bilişsel beceriler olarak görülmektedir. İlgili literature bakıldığında başkalarının bakış açısını alabilmenin, başkalarının düşüncelerini anlama ve ihtiyaç ya da sıkıntılarının sempati duymada önemli bir sosyobilişsel beceri olduğu bulunmuştur (Batson, 1991; Eisenberg, Miller, Shell, McNalley ve Shea, 1991). Başkalarının bakış açısını alma becerilerinin çatışmaları çözmede, işbirliği yapmada ve yardımlaşma etkileşimlerinde önemli bir düzenleyici olması nedeniyle bu becerilerin olumlu sosyal davranışı beslemesi beklenmektedir. Literatürde her ne kadar tutarsız bulgular mevcut olsa da (Eisenberg, 1986; Feshbach, 1987), genel olarak çalışmalar olumlu sosyal davranış ile başkalarının bakış açısını alma becerileri arasında anlamlı olumlu ilişkiler bulunduğunu göstermektedir (Eisenberg ve Fabes, 1998; Underwood ve More, 1982).

Empati becerisi ise olumlu sosyal davranışın en önemli sosyoduygusal güdüleyici faktörü olarak değerlendirilmektedir (Staub, 1978; Eisenberg ve Fabes, 1998). Olumlu sosyal davranışın arkasında empati kökenli sempati ve kişisel sıkıntı olmak üzere iki çeşit duygu yattığı ve bu iki duygu arasındaki farkın altının çizilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü sempati başkalarının iyiliğine ya da çıkarına odaklı güdüsel uyarılma yaratması nedeniyle yardım davranışı göstermeyi tetiklerken, kişisel sıkıntı daha çok bencil ve kendini rahatlatmaya yönelik bir güdüsel uyarılma yardımı davranışı sergilemeyi tetiklemektedir (Batson, 1998). Görgül araştırma bulguları olumlu sosyal davranış ile empati arasında karışık bir ilişki tablosu ortaya koyarken, ergenlerde bu değişkenler arasındaki ilişki tutarlı bir şekilde pozitif olarak görülmektedir (Bkz., Eisenberg ve Miller, 1987).

Türkiye’de olumlu sosyal davranışın incelendiği araştırmalara bakıldığında üç tane doktora tez çalışması (Akyel, 1986; Kumru, 2002; Selçuk, 2003) dikkat çekmektedir. Akyel (1986) liseli gençlerde özgeci davranış ile ahlaki muhakeme arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu davranışın yüksek ahlaki muhakeme becerisiyle ilişkili olduğunu bulmuştur. Bir diğer doktora tez çalışmasında, Kumru (2002) ergenlik döneminin başlarındaki gençlerin aile bireylerine (anne-baba, büyükanne-büyükbaba ve kardeşler) karşı sergilediği olumlu sosyal ve saygı davranışlarını ve bu davranışların ilişkide olduğu bireysel ve ilişkisel değişkenleri araştırmıştır. Küçük yaş grubundaki ergenlerin büyük yaş grubundakilerden, kızların ise erkeklerden daha fazla olumlu sosyal ve saygı davranışları sergilediklerini ve bu davranışların anne-baba çocuk yetiştirme stilleri, anne-baba bağlılığı, başkasının bakış açısını alma ve empati değişkenleri ile pozitif ilişki gösterdiğini bulmuştur. Selçuk (2003) ise Türk ve Avusturyalı okulöncesi çocukları karşılaştırdığı doktora tez çalışmasında çocuk mizacının, sosyobilişsel becerilerinin, ebeveynlerinin ve sosyal ortamın olumlu sosyal davranış gelişimleri üzerindeki rolüne bakmıştır. Türk ve Avustralyalı çocukların benzer düzeyde olumlu sosyal davranış gösterdiklerini ancak Avustralya grubunda anne sıcaklığı ve çocuğun sebat (devamlılık) mizacının olumlu sosyal davranış anlamı olarak yordadığını, Türk grubunda ise annenin itaat bekleme davranışının en güçlü belirleyici olarak ortaya çıktığını bulmuştur. Bunlara ilaveten, Selçuk (2003) zihin kuramı yeteneğinin, olumlu sosyal davranış her iki kültürel grupta da olumlu yönde ama farklı etki büyüklüğü ile yordadığını ifade etmiştir.

Kısaca ülkemizdeki ergenlerin olumlu sosyal davranışlarının incelendiği az sayıdaki çalışmalar incelendiğinde, olumlu sosyal davranışın tek boyutta ele alındığı (Bkz., Akyel, 1986) ya da bu davranışın aile ortamında sergilenmesiyle ilgili olduğu görülmektedir. Oysa bu çalışma ile aile dışındaki bireylere yönelik olumlu sosyal

davranışlar çok boyutlu olarak ülkemizde ilk defa incelenmiştir. Ayrıca ilgili literatürde ergenlerin olumlu sosyal davranışları ile ailesel, sosyal, kültürel, bilişsel ve duygusal değişkenler arasındaki ilişkiler sosyoekolojik gelişimsel model temelinde bu derece kapsamlı ve Türk ergen örneklem grubuyla ilk defa bu çalışma ile araştırılmıştır. Böylelikle araştırmamızın batı toplumları dışında Türkiye gibi (Göregenli, 1997) bireyci ve toplulukçu değerlerin her ikisinin de yüksek olduğu bir toplumda ergenlerin olumlu sosyal davranışlarını etkileyen faktörlerin incelemesiyle ilgili literatüre anlamlı katkılar sağlayacağı beklenmektedir.

Araştırmanın amacı ve hipotezleri

Bu araştırmada ergenlik dönemindeki gençlerin değişik formlardaki (kamusal, duygusal, özgeci, itaatkar ve gizli) olumlu sosyal davranışlarında yaş ve cinsiyet farklılıkları ile anılan davranışların akran ve anne-baba bağlılıkları, toplulukçu değerler, ahlaki muhakeme, başkalarının bakış açısını alma ve empati değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi hedeflenmiştir. Yukarıda sunulan görgül araştırma bulguları ışığında olumlu sosyal davranışlar ile anılan değişkenler arasındaki ilişkilerle ilgili olarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

1) Ergenlik döneminin ilk yıllarındaki yaşça küçük gençlerin kamusal ve itaatkar gibi düşük düzeydeki olumlu sosyal davranışları daha çok, büyük yaş gruplarında ise özgecilik duygusallık ve gizli olumlu sosyal davranış gibi daha ileri düzeyde davranışları daha sıklıkla sergilemesi beklenmektedir.

2) Erkeklerin kamusal olumlu sosyal davranışları daha sıklıkla, kızların ise duygusal, itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranışları daha fazla göstermesi beklenirken, özgeci olumlu sosyal davranışta cinsiyet farklılıkları beklenmemektedir.

3) Ayrıca ergenlerin olumlu sosyal davranışları ile anne-baba ve akran bağlanmaları, toplulukçu değerler, ahlaki muhakeme, başkalarının bakış açısını alma ve empati değişkenleri arasında

anlamli ilişkiler beklenirken, bu ilişki örüntüsünün olumlu sosyal davranışın türüne göre farklı olacağı beklenmektedir.

Yöntem

Örneklem

Araştırmaya yaşları 11 ile 21.5 yıl arasında değişen ($M_{yaş} = 15.07$, $S = 2.50$) toplam 550 ergen (300 erkek, 250 kız) katılmıştır. Örneklem Ankara ilindeki ilköğretim ve lisedeki 6., 7., 8., 10. sınıf ve üniversite 2. sınıf öğrencileri arasından seçkisiz bir şekilde seçilmiştir. Katılımcıların babalarının %1.7'si hiç okula gitmemişken %16.5'i ilkokul, %15.8'i ortaokul, %25.5'i lise, %38.9'u yüksekokul/üniversite mezunudur. Annelerinin ise %5.7'si hiç okula gitmemiş, %30.5'i ilkokul, %14.9'u ortaokul, %27.8'i lise ve %19.1'i yüksekokul/üniversite mezunudur. Katılımcılar daha çok orta ve üst SED'li ailelerden gelmektedirler.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği (Prosocial Tendencies Measure), Ebeveyn ve Akran Bağlılığı Envanteri (Inventory of Parent and Peer Attachment), Kendilik-Anlayış Ölçeği (Self-Construct Scale), Olumlu Sosyal Davranışlarla ilgili Ahlaki Muhakeme (Prosocial Moral Reasoning-PROM-R) ölçeği ve Kişilerarası Tepkisellik İndeksi (Interpersonal Reactivity Index) olmak üzere 5 veri toplama aracı kullanılmıştır. Ölçeklerin hepsi Türk örneklem grubunda ilk defa kullanıldığı için birinci yazar tarafından Türkçeye çevrilmiş, ardından gelişim psikolojisi alanında uzman üç kişiye verilerek çevirilerin Türk kültürüne uygunluğu ve ifadelerin anlaşılabilirliği yönünden değerlendirilmesi istenmiştir. Son olarak ilköğretim, lise ve üniversiteye devam eden 9 öğrenciden de ölçekleri ifadelerin anlaşılabilirliği açısından değerlendirmeleri istenmiş ve ölçekler uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Ölçeği (Prosocial Tendencies Measure). Olumlu sosyal davranışları ölçmek amacıyla Carlo ve Randall

(2002) tarafından ilk olarak üniversite öğrencileri için 23 madde olarak geliştirilen bu ölçek daha sonra genç ergenlerle de kullanılması için gözden geçirilerek iki maddenin daha eklenmesiyle 25 maddeye çıkarılmıştır (Carlo, Hausmann, Christensen ve Randall, 2003). Bu çalışmada ölçeğin 23-maddelik formu kullanılmıştır. Her bir madde 5 dereceli ölçek (1- beni iyi tanımlamıyor; 5- beni çok iyi tanımlıyor) üzerinden değerlendirilmiştir. Bu ölçme aracı 6 alt ölçekten oluşmaktadır. Ergenlik döneminin başında ve ortasında olan gençlerle yapılan çalışmadan elde edilen Cronbach Alfa katsayıları her iki yaş grubunda sırasıyla kamusal alt ölçeği için .76-.86, duygusal alt ölçeği için .86-.82, özgeci alt ölçeği için .59-.80, itaatkar alt ölçeği için .80-.75, gizli alt ölçeği için .76-.84 ve acil durumlardaki olumlu sosyal davranış alt ölçeği için .71 ve .75 olarak bulunmuştur. Buna ilaveten alt ölçeklerin 2 haftalık test-tekrar test güvenilirlik katsayıları .54 ile .82 arasında değişmektedir (Carlo, Hausmann, Christensen ve Randall, 2003). Ayrıca aynı çalışmada alt ölçekler ile sempati, başkalarının bakış açısını alma ve ahlaki muhakeme gibi kuramsal olarak yakın değişkenler arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmasına karşın dil becerisi, sosyal çekicilik ve kişisel sıkıntı gibi kuramsal olarak farklı kavramların ilişkili bulunmaması, ölçeğin ayırıcı geçerliği için bir gösterge olarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada ise kamusal olumlu sosyal davranış alt ölçeğinin iç tutarlığı (Cronbach Alfa) .52 olarak hesaplanmıştır (4 maddeden oluşmaktadır: "Başkalarına en iyi yardımı birileri beni izlerken yapabilirim"). Duygusal olumlu sosyal davranış alt ölçeğinin iç tutarlığı .60 bulunmuştur (4 maddeden oluşmaktadır: "Özellikle duygusal olarak sıkıntılı insanlara yardım etme eğilimindedir"). Özgeci olumlu sosyal davranış alt ölçeğinin iç tutarlığı .55 'tir (5 ters maddeden oluşmaktadır: "Eğer birilerine yardım edersem gelecekte onlar da bana yardım etmeliler diye düşünürüm"). İtaatkar olumlu sosyal davranış alt ölçeğinin iç tutarlık değeri .54 bulunmuştur (2

maddeden oluşmaktadır: "İnsanlar benden yardım istedikleri zaman tereddüt etmem"). Gizli (anonymous) olumlu sosyal davranış alt ölçeğinin ise iç tutarlığı .68'dir (5 maddeden oluşmaktadır: "İhtiyacı olanlara en çok yardımı kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman yapma eğilimindeyim"). Son olarak acil durumlarda (dire) olumlu sosyal davranış alt ölçeği için iç tutarlık katsayısı .42 gibi düşük bir değer elde edilmesinden dolayı hiç bir analize dahil edilmemiştir (3 maddeden oluşmaktadır: "Gerçek bir kriz ya da gereksinim içinde olan insanlara yardım etme eğilimindeyimdir). Olumlu sosyal davranış ölçeğinin alt ölçeklerinin iç tutarlıkları (Cronbach Alfa) .52 ile .68 arasında her bir alt ölçeğin madde sayılarına göre kabul edilebilir bir ranjda olmasına rağmen bu ölçeğin alt ölçeklerinin orjinal formunun iç tutarlıkları (.59 ile .86 arasında; Carlo ve ark., 2003) ile karşılaştırıldığında oldukça düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Ebeveyn ve Akran Bağlılığı Envanteri (Inventory of Parent and Peer Attachment). Gençlerin anne-baba ve akranlarıyla bağlılıklarını ölçmek amacıyla Armsden ve Greenberg (1987) tarafından geliştirilen bu ölçme aracı 12 maddenin anne-baba ve akranlar için hazırlanmış formlarından oluşmaktadır. Katılımcılardan her bir maddenin anne/baba ve akranlarıyla ilişkilerini ne kadar iyi tanımladığını 5 dereceli likert tipi bir ölçek (1-asla; 5-daima) üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir. Anne-baba bağlılığı alt ölçeğinin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .82 olarak bulunmuştur (Örn. madde: Problemlerimi ve sorunlarımı anneme/babama söylerim"). Akran bağlılığı alt ölçeğinin iç tutarlığı ise .74 olarak saptanmış ancak bu değere ulaşmak amacıyla madde analizi sonucunda bir tane madde analizden çıkarılmıştır (Örn. madde: "Problemlerimi ve sorunlarımı arkadaşlarıma söylerim").

Kendilik-Anlayış Ölçeği (Self-Construct Scale). Singelis (1994) tarafından kişilerin bireyci ve toplulukçu değerlerini ölçmek amacıyla geliştirilen bu ölçme aracı 12'şer madde içeren toplu-

lukçu ve bireyci değerler olmak üzere iki alt ölçekten oluşan 24 maddelik bir veri toplama aracıdır. Her bir madde 7'li likert tipi bir ölçek (1 - hiç katılmıyorum; 7 - tamamen katılıyorum) üzerinden değerlendirilmektedir. Bu çalışmada toplulukçu değerler alt ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .74 olarak hesaplanmıştır (Örn. madde: "Eğer bana ihtiyaç duyuluyorsa, grupta mutlu olmasam bile bu grubun içinde kalırdım"). Bireyci değerler alt ölçeğinin iç tutarlık katsayısı ise .54 olarak bulunmuş ancak bu değer 12 maddelik bir ölçek için düşük bulunarak bu alt ölçek analizlere dahil edilmemiştir (Örn. madde: "Diğerlerinden bağımsız bir kimliğe sahip olmak benim için önemlidir").

Olumlu Sosyal Davranışlarla İlgili Ahlaki Muhakeme Ölçeği (Prosocial Moral Reasoning-PROM-R). Carlo, Eisenberg ve Knight (1992) tarafından geliştirilen ve Eisenberg ve arkadaşları (1995) tarafından gözden geçirilerek yenilenen bu ölçek deneklerin olumlu sosyal davranışlarla ilgili ahlaki muhakeme biçimini ölçmeyi amaçlamaktadır. Beş ayrı hikayeden oluşan ölçekte her bir hikayenin kahramanı kendi istek ve ihtiyaçlarıyla diğer(ler)inin istek ve ihtiyaçları arasında bir çatışma yaşamaktadır. Katılımcılardan her bir hikayeyi okuyarak o hikayedeki kahraman için ihtiyacı olan kişi(ler)ye yardım edip etmemesiyle ilgili karar vermesi istenmektedir. Katılımcılardan daha sonra kararı vermedeki nedenlerle ilgili olarak 6 maddeyi (bir tanesi kontrol maddesi) önem derecesine göre 5 dereceli ölçek (1-hiç; 5-çok) üzerinden değerlendirmeleri istenmektedir. Bu ölçme aracı her biri beş madde ile ölçülen (düşükten yüksek düzeye doğru sıralandığında) hazvericilik (hedonistic), onay görme (approval), gereksinim yönelimli (needs-oriented), kalıpyargısal (stereotypic) ve içselleştirilmiş (internalized) ahlaki muhakeme alt ölçeklerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada 25 maddenin tamamından hesaplanmış ağırlıklı genel puanlar kullanılmıştır. Yüksek puan daha ileri düzeyde bir ahlaki muhakeme biçimini temsil etmektedir. Bu

çalışmada ölçeğin Cronbach alfa değeri .81 olarak bulunmuştur.

Kişilerarası Tepkisellik İndeksi (Interpersonal Reactivity Index). Bu ölçek bireylerin empati ve başkalarının bakış açısını alma özelliklerini ölçmek amacıyla Davis (1983) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçme aracı her biri 7'şer maddeden oluşan empati, başkalarının bakış açısını alma ve kişisel stres olmak üzere 3 alt ölçekten oluşmaktadır fakat bu çalışmada ilk iki alt ölçek kullanılmıştır. Her bir maddenin çeşitli ortamlardaki duygu ve düşünceleri ne derece iyi tanımladığı 5'li likert tipi bir ölçekle (1- beni iyi tanımlamıyor; 5 - beni çok iyi tanımlıyor) değerlendirilmektedir. Empati alt ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı 3 maddesi düşürüldükten sonra .53 olarak hesaplanmıştır (Örn. madde: "Benden daha az şanslı insanlara karşı şevkatli ve ilgili olduğumu hissedirim"). Başkalarının bakış açısını alma alt ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise 2 maddesi düşürüldükten sonra .59 olarak bulunmuştur (Örn. madde: "Bir uyuşmazlıkta kararımı vermeden önce tarafların herbiri açısından olayı görmeye çalışırım").

İşlem

Veri toplama araçları iki araştırmacı tarafından ilgili okullarda öğrencilerin ders saatleri sırasında uygulanmıştır. Öğrencilere uygulama ile ilgili gerekli yönergeler verildikten sonra kimliklerinin gizli kalacağı ve gönüllülüğün esas alındığı belirtilmiştir. Tek oturumda gerçekleşen her bir uygulama ortalama 40 öğrencinin katılımıyla yaklaşık 45-75 dakikalık süre almıştır.

Bulgular

Ortalamalar incelendiğinde ergenlerin en çok itaatkar ($\bar{X} = 4.03$, $S = .95$) en az ise kamusal ($\bar{X} = 2.28$, $S = 1.02$) olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminde olduğu gözlenmektedir. İtaatkar olumlu sosyal davranışı sırasıyla duygusal ($\bar{X} = 3.87$, $S = .83$), gizli ($\bar{X} = 3.27$, $S = .96$) ve özgeci ($\bar{X} = 2.89$, $S = .89$) olumlu sosyal davranışlar gösterme eğilimi takip etmektedir. Beş tür olumlu sosyal

davranışın kendi aralarındaki ilişkiler incelendiğinde duygusal olumlu sosyal davranış ile kamusal ($r(546) = .27$, $p < .001$), itaatkar ($r(537) = .34$, $p < .001$), ve gizli ($r(537) = .33$, $p < .001$); itaatkar olumlu sosyal davranış ile gizli ($r(537) = .23$, $p < .001$); ve özgeci olumlu davranış ile kamusal ($r(536) = -.44$, $p < .001$) ve duygusal ($r(537) = -.23$, $p < .001$) olumlu sosyal davranışlar arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Olumlu Sosyal Davranışlarda Cinsiyet ve Yaş Farklılıkları

Deneklerin kamusal, duygusal, özgeci, itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranışlarının cinsiyetlerine ve yaşlarına göre değişip değişmediği çoklu 2 (Cinsiyet) x 5 (Yaş Grubu) MANOVA analizi ile incelemiştir. Tablo 1 katılımcıların yaş ve cinsiyet değişkenlerine göre ortalama ve standart sapmalarını göstermektedir. MANOVA analizi cinsiyet (Wilk's lambda = .92, $F(5,435) = 7.87$, $p < .001$, $\eta^2 = .08$) ve yaş grubu (Wilks' lambda = .78, $F(20, 1443.68) = 5.69$, $p < .001$, $\eta^2 = .01$) değişkenlerinin temel etkisi ve cinsiyet-yaş grubu ortak etkisinin (Wilks' lambda = .93, $F(20, 1443.68) = 1.65$, $p < .05$, $\eta^2 = .02$) manidar olduğunu göstermektedir.

Her bir olumlu sosyal davranıştaki cinsiyet farklılıklarını araştırmak amacıyla yapılan ANOVA analizleri katılımcıların cinsiyetinin kamusal ($F(1,439) = 14.31$, $p < .001$, $\eta^2 = .03$), duygusal ($F(1,439) = 12.38$, $p < .001$, $\eta^2 = .03$), itaatkar ($F(1,439) = 10.20$, $p < .01$, $\eta^2 = .02$) ve gizli ($F(1,439) = 4.33$, $p < .05$, $\eta^2 = .01$) olumlu sosyal davranışlar üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre erkek denekler kamusal olumlu sosyal davranış alt ölçeğinden daha yüksek puanlar alırken, kız denekler duygusal, itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranış alt ölçeklerinden daha yüksek puanlar almıştır (Bkz., Tablo 1).

Takip eden ANOVA analizleri farklı yaş grubundaki katılımcıların (ilköğretim 6., 7., 8., lise 10. sınıf ve üniversite 2. sınıf öğrencileri) kamusal

Tablo 1.*Katılımcıların Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Ortalama ve Standart Sapmaları*

Cinsiyet/Yaş Grubu	(N)	Olumlu Sosyal Davranış Boyutları					
		Kamusal	Duygusal	Özgeci	İtaatkar	Gizli	
		$\bar{X}$ (S)	$\bar{X}$ (S)	$\bar{X}$ (S)	$\bar{X}$ (S)	$\bar{X}$ (S)	
Erkek	6. Sınıf	(45)	3.08 (.84)	4.07 (.81)	2.77 (1.04)	3.92 (.96)	3.25 (.95)
	7. Sınıf	(49)	2.82 (.99)	3.73 (.86)	2.76 (.93)	3.91 (.99)	3.31 (.89)
	8. Sınıf	(45)	2.43 (.82)	3.59 (.89)	3.00 (.81)	4.04 (.88)	3.02 (.93)
	10.Sınıf	(55)	2.67 (.77)	3.61 (.84)	3.01 (.80)	3.84 (1.09)	3.23 (.90)
	Üniversite	(34)	2.05 (.84)	3.70 (.78)	3.71 (.87)	3.53 (.84)	3.39 (.94)
	Toplam	(228)	2.65 (.91)	3.74 (.85)	3.01 (.94)	3.86 (.97)	3.23 (.92)
Kız	6. Sınıf	(31)	2.26 (.85)	3.91 (.76)	2.98 (.85)	3.98 (.96)	3.20 (.96)
	7. Sınıf	(34)	2.48 (.88)	4.18 (.69)	2.91 (1.01)	4.53 (.67)	3.62 (.87)
	8. Sınıf	(46)	2.53 (.83)	4.14 (.68)	3.04 (.95)	4.0 (.95)	3.33 (1.17)
	10.Sınıf	(53)	2.52 (.77)	4.05 (.79)	2.82 (.66)	4.13 (.80)	3.31 (.94)
	Üniversite	(57)	1.75 (.77)	3.75 (.74)	3.87 (.81)	3.91 (.84)	3.71 (.94)
	Toplam	(221)	2.28 (.87)	3.99 (.75)	3.18 (.94)	4.11 (.87)	3.45 (1.01)
Yaş Grubu	6. Sınıf	(76)	2.75 (.93)	4.00 (.79)	2.86 (.96)	3.95 (.95)	3.23 (.95)
	7. Sınıf	(83)	2.68 (.96)	3.92 (.82)	2.82 (.90)	4.16 (.92)	3.43 (.89)
	8. Sınıf	(91)	2.48 (.82)	3.87 (.83)	3.03 (.88)	4.07 (.91)	3.18 (1.06)
	10.Sınıf	(108)	2.59 (.78)	3.82 (.84)	2.42 (.74)	3.98 (.97)	3.27 (.95)
	Üniversite	(91)	1.86 (.80)	3.73 (.84)	3.81 (.83)	3.77 (.85)	3.59 (.95)
	Toplam	(449)	2.47 (.91)	3.86 (.81)	3.09 (.94)	3.98 (.93)	3.34 (.97)

($F(4,439) = 12.46, p < .001, \eta^2 = .10$), özgeci ($F(4,439) = 17.89, p < .001, \eta^2 = .14$), itaatkar ($F(4,439) = 3.31, p < .05, \eta^2 = .03$) ve gizli ($F(4,439) = 2.40, p < .05, \eta^2 = .02$) olumlu sosyal davranışlarındaki farklılıkların anlamlı olduğunu göstermiştir. Anılan bağımlı değişkenler için yaş grupları arasındaki farklar Fisher LSD testi ile incelenmiş ve şu sonuçlar elde edilmiştir: Kamusal olumlu sosyal davranış alt ölçeğinde ilköğretim ve liselerdeki 6., 7., 8. ve 10. sınıf öğrencileri üniversite öğrencilerinden ve 6. sınıf öğrencileri 8. sınıftakilerden daha yüksek puan almışlardır (Bkz., Tablo 1). Benzer şekilde itaat olumlu sosyal davranış alt ölçeğinde de ilköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencileri üniversitedekilerden daha yüksek puanlar almışlardır. Öte yandan üniversite öğrencileri

özgeci davranış alt ölçeğinde diğer bütün yaş gruplarındaki öğrencilerden; gizli olumlu sosyal davranış alt ölçeğinde ise ilköğretim ve lise 6., 8. ve 10. sınıf öğrencilerinden daha yüksek puanlar elde etmişlerdir.

Son olarak ANOVA analizleri cinsiyet ve yaş ortak etkisinin kamusal ($F(4,439) = 3.25, p < .05, \eta^2 = .03$) ve duygusal ($F(4,439) = 3.01, p < .05, \eta^2 = .03$) olumlu sosyal davranışlarda olduğunu göstermiştir. Kamusal olumlu sosyal davranış alt ölçeği açısından erkek ve kız katılımcılar için ayrı ayrı yapılan ANOVA analizi sonucunda erkek deneklerde üniversitelilerin diğer bütün yaş gruplarından; ilköğretim 8. ve lise 10. sınıf öğrencilerinin ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinden;

ilköğretim 8. sınıfların 7. sınıf öğrencilerinden düşük puanlar aldığı ($F(4,233) = 11.28, p < .001$), fakat kız katılımcılar için sadece üniversitedeki öğrencilerin diğer bütün deneklerden düşük puanlar aldığı bulunmuştur ($F(4,216) = 8.70, p < .001$). Duygusal olumlu sosyal davranış için erkeklerde ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin ilköğretim 8. sınıf, lise 10. sınıf ve üniversite öğrencilerinden yüksek puanlar elde ettikleri ($F(4,233) = 2.86, p < .05$), fakat kızlarda ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin ilköğretim 8. sınıf, lise 10. sınıf ve üniversite öğrencilerinden yüksek puanlar aldıkları ortaya konmuştur ($F(4,216) = 2.74, p < .05$). Benzer şekilde her bir yaş grubu için cinsiyetin bağımsız değişken olarak girildiği ANOVA analizlerinde, kamusal olumlu sosyal davranış için sadece ilköğretim 6. sınıf erkekler kızlardan daha yüksek puan almışlardır ($F(1,74) = 17.42, p < .001$). Duygusal olumlu sosyal davranış için ilköğretim 7. ($F(1,81) = 6.58, p < .05$), 8. ($F(1,89) = 11.04, p < .001$) sınıflar ile lise 10. sınıflara ($F(1,106) = 7.74, p < .01$) devam eden kızlar erkeklerden daha yüksek puan almışlardır.

Olumlu Sosyal Davranışları Yordayan İlişkisel, Toplumsal ve Bireysel Faktörler

Beş ayrı olumlu sosyal davranışı yordayan değişkenleri belirlemek için çoklu hiyerarşik regresyon analizleri yapılmıştır. Bu analizlerde değişkenler üç grup halinde regresyon çeşitliğine dahil edilmiştir. İlk blokta ilişkisel değişkenlerin (akran ve anne-baba bağlılıkları) etkisi sınanmış, ikinci blokta ilişkisel faktörlere toplumsal faktörler (toplulukçu değerler) eklenmiştir. Üçüncü blokta ise ilk iki grup faktöre bireysel faktörler (ahlaki muhakeme, empati ve başkalarının bakış açısını alma) dahil edilmiştir. Böylelikle gerek her grup değişkenin etkililik ölçütü hakkında ne kadar bilgi verdiği görülmüş, gerekse regresyon analizine giren diğer gruptaki değişkenlerin bağımlı değişken hakkında daha fazla bilgi verip vermediği ölçülmüştür. Ekdeki tablo her blokta girilen değişkenlerin hiyerarşik çoklu regresyon analizlerini göstermektedir.

Kamusal olumlu sosyal davranışı yordamak amacıyla ilk blokta girilen akran ve anne-baba bağlılığı değişkenlerinin bağımlı değişkeni manidar olarak yordamadığı görülmüştür. İkinci blokta toplulukçu değerler eklendiğinde kamusal davranışı akran bağlanmasının negatif yönde, toplulukçu değerlerin pozitif yönde manidar olarak yordadığı gözlenmiştir ($R^2 = .02, F(3,509) = 2.98, p < .05$). Üçüncü blokta ilk üç değişkene ahlaki muhakeme, başkalarının bakış açısını alma ve empati değişkenleri eklendiğinde hiç bir değişkenin kamusal olumlu sosyal davranışı manidar olarak yordamadığı bulunmuştur. Kamusal olumlu sosyal davranışı yordamak amacıyla 3 blokta girilen faktörlerden ilk ve son bloktaki değişkenlerin anlamlı düzeyde bu değişkendeki varyansı açıklamadığı sadece ikinci bloktaki değişkenlerin anılan davranıştaki varyansın %2'sini manidar olarak açıkladığı bulunmuştur (Bkz., Ek).

Duygusal olumlu sosyal davranışı yordamak amacıyla ilk blokta denkleme giren ilişkisel faktörlerden akran bağlanmalarının duygusal olumlu davranış ile pozitif bir ilişki sergilediği bulunmuştur ($R^2 = .06, F(2,510) = 15.84, p < .001$). Bu bloktaki değişkenler bağımlı değişkendeki varyansın %6'sını açıklamıştır. İkinci blokta ilişkisel faktörlere toplulukçu değerler eklenince açıklanan varyans anlamlı bir şekilde artmış ve %15 olmuştur ($R^2 = .15, F(3,509) = 30.02, p < .001$). Bu aşamada toplulukçu değerler duygusal olumlu sosyal davranışı anlamlı olarak yordamıştır. Son blokta ilişkisel ve toplumsal faktörlere bireysel faktörler eklenince açıklanan varyans anlamlı bir şekilde artarak %23 olmuştur ($R^2 = .23, F(6,506) = 24.84, p < .001$). Son denkleme bireysel faktörlerden empati anlamlı bir şekilde duygusal olumlu sosyal davranışı yordamıştır (Bkz., Ek).

Özgeci olumlu sosyal davranışı yordamak amacıyla regresyon analizine birinci blokta girilen akran ve anne-baba bağlılığı ile özgeci davranış arasındaki ilişki anlamlı düzeyde değildir. İkinci blokta girilen toplulukçu değerler ile özgeci

davranış arasında anlamlı düzeyde negatif ilişki gözlenirken ($R^2 = .04$, $F(3,509) = 6.74$, $p < .001$), üçüncü blokta denkleme girilen empati anılan davranışı negatif olarak, ahlaki muhakeme ise pozitif olarak anlamlı düzeyde yordamıştır ($R^2 = .07$, $F(6,506) = 5.86$, $p < .001$). İkinci ve üçüncü bloklarda girilen değişkenler özgeci davranıştaki varyansın sırasıyla %4 ve %7'sini açıklarken, bu bloklardaki faktörlerin her birinin özgeci davranışındaki varyansı açıklamaya anlamlı katkı getirdiği gözlenmiştir (Bkz., Ek).

İtaatkar olumlu sosyal davranışla ilgili olarak yapılan çoklu hiyerarşik regresyon analizinde ise ilk blokta akran bağlılığı ($R^2 = .06$, $F(2,510) = 17.18$, $p < .001$), ikinci blokta denkleme dahil edilen toplulukçu değerler ($R^2 = .10$, $F(3,509) = 18.04$, $p < .001$) ve son blokta girilen bireysel faktörlerden ahlaki muhakeme ve başkalarının bakış açısını alma değişkenlerinin ($R^2 = .13$, $F(6,506) = 12.36$, $p < .001$) anılan davranışı anlamlı düzeyde pozitif olarak yordadığı bulunmuştur. Birinci blokta değişkenler itaatkar olumlu sosyal davranıştaki varyansın %6'sını, ikinci bloktakiler %10'unu ve üçüncü bloktakiler %13'ünü açıklamıştır. Ayrıca her blokta girilen faktörlerin bu davranıştaki varyansı açıklamada anlamlı katkı getirdikleri gözlenmiştir.

Gizli olumlu sosyal davranışla ilgili yapılan son regresyon analizlerinde ise birinci blokta ilişkisel faktörlerden akran bağlılıkları ($R^2 = .06$, $F(2,510) = 15.13$, $p < .001$), ikinci blokta girilen toplulukçu değerler ($R^2 = .10$, $F(3,509) = 18.92$, $p < .001$) ve üçüncü blokta denkleme girilen bireysel faktörlerden ahlaki muhakeme ve başkalarının bakış açısını alma bu davranışın pozitif yordayıcıları olarak bulunmuştur ($R^2 = .14$, $F(6,506) = 13.71$, $p < .001$). Gizli olumlu sosyal davranıştaki varyansın birinci blokta değişkenler %6, ikinci bloktakiler %10, üçüncü bloktakiler %14 kadarını açıklamışlardır. Aynı zamanda her bir blokta faktörün gizli olumlu sosyal davranıştaki varyansı açıklamada kendi başına anlamlı katkı getirdiği bulunmuştur.

Tartışma

Genel olarak bu çalışmada elde edilen bulgular literatürle tutarlı olarak (Carlo ve ark., 2003) Türk ergenlerin en az kamusal olumlu sosyal davranış gösterdiklerini fakat farklı olarak en fazla itaatkar olumlu sosyal davranış gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Diğer olumlu sosyal davranışların sergilenme sıklık sırasıyla ilgili olarak duygusal ve gizli olumlu sosyal davranış açısından benzer fakat özgeci davranış sergileme sıklığı açısından da farklı olduğu gözlenmektedir (Carlo ve ark., 2003). Oyserman, Coon, ve Kimmelmeier (2002) yaptıkları kültürler-arası meta-analizlerde Amerika Birleşik Devletleri ya da Norveç gibi bireyci değerlerin yüksek olduğu batı toplumlarıyla karşılaştırıldığında Türk toplumunun toplulukçu değerlerinin bu iki ülke toplumundan daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Buradan hareketle itaatkar olumlu sosyal davranışın en sık rastlanan olumlu sosyal davranış olmasına rağmen özgeciliğin göreceli olarak daha az sergilenmesinin nedeni kısmen ülkemizdeki gençlerin işbirliğini ve başkalarının iyiliğini önemsemeyi teşvik eden toplulukçu değerlerin yüksek olduğu bir toplumda yetişmiş olmalarıyla açıklanabilir.

Tahmin edildiği gibi yaş grubu ve cinsiyet farklılıklarıyla ilgili bulgular küçük yaş grubundaki ergenlerin (ortaokul ve lise) daha fazla kamusal ve itaatkar olumlu sosyal davranış sergileme eğilimindeyken, büyük yaş grubundaki gençlerin (üniversite) daha fazla özgeci ve gizli olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminde olduklarını göstermiştir. Beklentilere uygun bir şekilde erkeklerin kızlara göre daha fazla kamusal olumlu sosyal davranış gösterme eğilimindeyken, kızların erkeklerden daha fazla itaatkar, duygusal ve gizli olumlu sosyal davranışlar gösterme eğiliminde oldukları bulunmuştur. Elde edilen bu bulgular Batı kültüründe yapılan pek çok görgül araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir (Carlo, Hausmann, Christiansen ve Randall, 2003; Eisenberg ve Fabes, 1998).

Yaş ve cinsiyet ortak etkisiyle ilgili bulgular incelendiğinde kamusal olumlu sosyal davranış sergileme açısından, her bir yaş grubunda erkek olmak hem de ergenlik dönemine yeni girmiş olmak, duygusal olumlu sosyal davranış için ergenlik döneminin ortalarına doğru kız olmak bu her iki davranışı daha fazla sergilemede önemli görünmektedir. Bunun bir nedeni kız ve erkeklerin iki farklı cinsiyet grubu olarak sosyalleşme deneyimlerinden kaynaklanabilir (Edwards, Knoche ve Kumru, 2004). Örneğin genelde erkekler için ailesinden onay görmek, karşı cinsin beğenisini kazanmak ya da akranlarından prestij ya da saygı kazanmak oldukça önemsenen davranışken, özellikle ergenliğe geçişte bu tür ihtiyaç ve güdülerin artışıyla daha fazla kamusal davranışa yöneliyor olabilirler. Öte yandan kızlar için bakım üstlenmek, uymak, duygusal olmak özellikle blüç çağına girdikten sonra daha da önem kazanarak onların duygusal sosyal davranışlarına yön veriyor olabilir.

Çalışmanın bir diğer çarpıcı bulgusu ise anne-baba ve akran bağılıkları, toplulukçu değerler, ahlaki muhakeme, başkalarının bakış açısını alma ve empati değişkenlerinin ergenlerin olumlu sosyal davranışlarını anlamlı olarak yordamasıdır. Bu bulgular ergenlerin olumlu sosyal davranışı ile sosyal ve kişilerarası ilişkiler, kültürel değerler ve bireysel değişkenle arasında anlamlı ilişkiler gösterdiğinden Carlo ve Randall (2001) tarafından geliştirilen sosyokolojik gelişimsel modele kısmen destek sağlamıştır. Ancak hipotezimizin aksine anne-baba bağılıkları ile duygusal olumlu sosyal davranış arasında negatif bir ilişki bulunurken bu değişken diğer olumlu sosyal davranışları istatistiksel olarak manidar düzeyde yordamamıştır. Buna karşılık beklendiği gibi akran bağılıklarının ergenlerin duygusal, itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranışlarını anlamlı düzeyde yordaması akranların ergenlerin üzerinde önemli bir işleve sahip olduğunu göstermiştir. Anne-baba ve akran etkileriyle ilgili araştırma literatürüyle tutarlı olarak bu bulgu akranların ergenlerin olumlu sosyal davranış eğilimlerinde anne-babalardan git-

tikçe daha fazla etkiye sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Tahmin edildiği gibi toplulukçu değerler ergenlerin duygusal, itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranışlarını pozitif, buna karşın özgecilerik davranışını negatif olarak yordamıştır. Bu bulgular kültürler arası farkları çalışan araştırmacıların (Knight, Bernal ve Carlo, 1995) ileri sürdüğü olumlu sosyal davranışların temelinde işbirlikçi ve toplulukçu doğaların yattığıyla ilgili düşünceleri destekler niteliktedir. Özellikle toplulukçu değerlerin yüksek olduğu toplumlarda bireylerin yaptıkları olumlu sosyal davranışlardan kazanacağı prestijler ve sosyal statülerden ziyade toplumun neler kazanacağı vurgulanmaktadır (Bkz., Eisenberg ve Fabes, 1998; Whiting ve Edwards, 1988). Türk toplumu toplulukçu değerlerin yüksek olduğu (Göregenli, 1997), aile ve akraba bağlarının ve kişilerarası ilişkilerin önemsendiği bir toplum olarak tanımlanmaktadır. Türk toplumunun bu yapısı göz önünde tutulduğunda, ergenlerin daha duygusal, taleplere uyan ve gizli yardımlar şeklindeki toplulukçu değerlerle de vurgulanan davranışlarının bu değerlerle pozitif ilişkideyken, özgecilerik gibi, daha içselleştirilmiş ahlaki muhakeme becerisi gerektiren olumlu sosyal davranışlar ile negatif ilişkide olması anlaşılabilir görünmektedir. Fakat toplulukçu ve bireyci değerlerin ne tür olumlu sosyal davranışları teşvik edici olduğunu görmek amacıyla, değişik olumlu sosyal davranışlarla toplulukçu ve bireyci toplumsal değerlerin her ikisinin birlikte incelendiği araştırmalara ihtiyaç vardır.

Beklendiği gibi ahlaki muhakeme becerisi, başkalarının bakış açısını alma ve empati ergenlerin olumlu sosyal davranışlarını anlamlı olarak yordamıştır. İlgili literatür ile tutarlı olarak ahlaki muhakeme ile özgeci, itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranışlar, başkalarının bakış açısını alma ile itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranışlar arasında olumlu ilişkiler gözlenmiştir. Buna karşın empati duygusal davranış ile güçlü pozitif bir ilişki sergilerken özgecilerik ile negatif bir ilişki göster-

miştir. Fakat kamusal olumlu sosyal davranışı hiç bir bireysel değişken yordamamıştır. Bunun nedeni kamusal olumlu sosyal davranışın daha çok sosyal onay alma, beğenilme gibi daha bencil güdüler nedeniyle ortaya çıkmasından dolayı fazla ahlaki muhakeme veya başkalarını düşünme ya da empati gerektirmeksizin otomatik şekilde yapılıyor olması olabilir.

Kısaca olumlu sosyal davranışlarla ilgilenilen değişkenler arasındaki farklı ilişki örüntüleri, bu davranışları ergenler üzerinde incelerken olumlu sosyal davranışın çok boyutlu olarak ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırmanın bulguları ergenlerin olumlu sosyal davranışları incelenirken bu davranışların yordanmasında sosyoekolojik gelişimsel yaklaşımın batı kültürünün dışındaki kültürler için de faydalı olabileceğini göstermiştir. Türkiye gibi toplulukçu ve bireyci toplumsal değerlerin her ikisinin de yüksek olduğu bir ülkede yapılmış olan bu araştırmanın, bireyci batı kültüründe yapılmış olan araştırma literatürüyle tutarlı bulgular sergilemesinin yanı sıra farklılıklar da ortaya koymasının altı çizilmelidir. Sonuç olarak bu çalışma ergenlerin farklı formlardaki olumlu sosyal davranışları ile ailesel, sosyal, kültürel, bilişsel ve duygusal değişkenler arasındaki ilişkileri sosyoekolojik gelişimsel model temelinde bu derece kapsamlı ve Türk ergen örneklem grubuyla ilk defa inceleyerek olumlu sosyal davranışları etkileyen faktörlerin anlaşılmasında ilgili literatüre anlamlı katkılar getirmiştir.

Son olarak bu çalışma bazı kısıtlılıkları da içinde barındırmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde geliştirilmiş olan ölçme araçlarının titiz bir çalışma ile Türkçeye uyarlanmasına karşın ölçeklerdeki ters maddelerin neredeyse tamamının ülkemizdeki genç ergenlerde işlemediği belirlenmiştir. Bu çalışmada değişkenler arasında belli bir kuramsal temele dayalı olarak aranan ilişkilerin ilgili literatürle tutarlı bulunması ölçeklerin yapı geçerliği açısından ümit vericidir ancak ölçeklerin ülkemizde yeni örneklem gruplarıyla geçerlik ve güvenilirlik açısından çalışılmasına ihtiyaç vardır.

Bir diğer kısıtlılık ise olumlu sosyal davranışlar ve diğer değişkenlerin bireyin kendi kendini değerlendirmeye dayalı (self-report) ölçeklerle ölçülmüş olmasından kaynaklanabilir. Carlo ve arkadaşları (2003) ergenliğin başındaki ve ortalarındaki gençlerle yaptıkları çalışmalarında ergenlerin kendi kendini değerlendirmeye dayalı olumlu sosyal davranış ölçeğinden aldıkları puanlar ile sosyal istenirlik ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı ilişki bulmamalarına rağmen, özellikle ergenler için sosyal onay ve beğenin (özellikle akranların onayı ve beğenisi) oldukça önem kazandığı bilinmektedir. Bu nedenle gelecekte ergenlerin olumlu sosyal davranışlarının çalışılmasında başka kaynaklardan (anne-baba, arkadaşlar, öğretmenler v.b.) da ölçüm alınmasına ihtiyaç vardır. Ayrıca çalışmamızın ilişkisel doğası nedeniyle değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü yorumlamada kısıtlılıklar bulunmaktadır. İlişkilerin yönünü belirlemek ve farklı olumlu sosyal davranışlarla ilişkisel, toplumsal ve bireysel değişkenler arasındaki ilişki örüntülerini incelemek için boylamsal çalışmalara ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

- Akyel, H. B. (1986). *Altruistic behavior and prosocial moral reasoning among Turkish high school students*. Unpublished doctoral dissertation, University of Maryland.
- Armsden, G. C. & Greenberg, M. T. (1987). The inventory of parent peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427-454.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bar-Tal, D., Raviv, A. B., & Goldberg, M. (1982). Helping behavior among preschool children: An observational study. *Child Development*, 53, 396-402.
- Batson, C. D. (1998). Altruism and prosocial behavior. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The Handbook of Social Psychology*, Vol. 2 (4th ed., pp. 282-316). Batson: McGraw-Hill.
- Batson, C. D. (1991). *The altruism question: Toward a social-psychological answer*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Berman, P. W. (1987). Children caring for babies: Age and sex

- differences in response to infant signals and to the social context. In N. Eisenberg (Ed.), *Contemporary Topics in Developmental Psychology* (pp. 141-164). New York: Wiley.
- Boratav, A. B. (2003). *The role of child temperament, sociocognitive abilities, parenting and social context in the development of prosocial behaviour*. Unpublished doctoral dissertation, University of Melbourne, Victoria, Australia.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Carlo, G., Eisenberg, N. & Knight, G. P. (1992). An objective measure of adolescents' prosocial moral reasoning. *Journal of Research Adolescence, 2*, 331-349.
- Carlo, G., Fabes, R. A., Laible, D., & Kupanoff, K. (1999). Early adolescence and prosocial/moral behavior II: The role of social and contextual influences. *Journal of Early Adolescence, 19*, 133-147.
- Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S., & Randall, B. A. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *Journal of Early Adolescence, 23*, 107-134.
- Carlo, G., Koller, S. H., Eisenberg, N., DaSilva, M., & Frohlich, C. (1996). A cross-national study on the relations among prosocial moral reasoning, gender role orientations, and prosocial behaviors. *Developmental Psychology, 32*, 231-240.
- Carlo, G., & Randall, B. A. (2001). Are all prosocial behaviors equal? A socioecological developmental conception of prosocial behavior. In F. Columbus (Ed.), *Advances in Psychology Research, Volume II* (pp. 151-170). New York: Nova Science.
- Carlo, G., & Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence, 31*, 31-44.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 44*, 113-126.
- Dekovic, M., & Janssens, J. M. A. M. (1992). Parents' child-rearing style and child's sociometric status. *Developmental Psychology, 28*, 925-932.
- Eagly, A. H., & Crowley, M. (1986). Gender and helping: A meta-analytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin, 100*, 283-308.
- Edwards, C.P., Knoche, L., & Kumru, A. (2004). Socialization of boys and girls in natural contexts. In Carol R. Ember & Melvin Ember (Ed.), *Encyclopedia of Sex and Gender, Vol. 1: Men and Women in the World's Cultures* (pp. 34-41) Hingham MA: Kluwer Academic Publishers.
- Eisenberg, N. (1986). *Altruistic emotion, cognition and behavior*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Eisenberg, N., Carlo, G., Murphy, B., & Van Court, P. (1995). Prosocial development in late adolescence: A longitudinal study. *Child Development, 66*, 1179-1197.
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology, Vol. 3: Social, emotional, and personality development* (5th ed., pp. 701-778). New York: John Wiley.
- Eisenberg, N., & Miller, P. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behaviors. *Psychological Bulletin, 101*, 91-119.
- Eisenberg, N., Miller, P. A., Shell, R., McNalley, S., & Shea, C. (1991). Prosocial development in adolescence: A longitudinal study. *Developmental Psychology, 27*, 849-857.
- Eisenberg, N., & Mussen, P. H. (1989). *The roots of prosocial behavior in children*. New York: Wiley.
- Eisenberg, N., Shea, C. L., Carlo, G., & Knight, G. (1991). Empathy-related responding and cognition: A "chicken and the egg" dilemma. In W. Kurtines & J. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development: Vol. 2. Research* (pp.63-88). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 44*, 113-126.
- Fabes, R. A., Carlo, G., Kupanoff, K., & Laible, D. (1999). Early adolescence and prosocial/moral behavior I: The role of individual processes. *Journal of Early Adolescence, 19*, 5-16.
- Feshbach, N. D. (1987). Parental empathy and child adjustment/maladjustment. In N. Eisenberg and J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development* (pp. 271-291). New York: Cambridge University Press.
- Furman, W., & Masters, J. C. (1980). Affective consequences of social reinforcement, punishment, and natural behavior. *Developmental Psychology, 16*, 100-104.
- Green, B., Shirk, S., Hanze, D., & Wanstrath, J. (1994). The Children's Global Assessment Scale in clinical practice. An empirical evaluation. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 33*, 1158-1164.
- Göregenli, M. (1997). Individualist-collectivist tendencies in a Turkish sample. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 28*, 787-794.
- Gottman, J. M., & Parkhurst, J. T. (1980). A developmental theory of friendship and acquaintanceship process. In W. A. Collins (Ed.), *Development of cognition, affect, and social relations. The Minnesota Symposium on Child*

- Psychology*. (Vol.13, pp.197-153). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Knight, G. P., Bernal, M., & Carlo, G. (1995). Socialization and the development of cooperative, competitive, and individualistic behaviors among Mexican American children. In E. E. Garcia & B. McLaughlin (Eds.), *Meeting the challenge of linguistic and cultural diversity in early childhood education* (pp. 85-102). New York: Teachers College Press.
- Kumru, A. (2002). *Prosocial behaviors within the family context and its correlates among Turkish early adolescents*. Unpublished doctoral dissertation, University of Nebraska-Lincoln.
- Ladd, G. W., & Profilet, S. M. (1996). The Child Behavior Scale: A teacher-report measure of young children's aggressive, withdrawn, and prosocial behaviors. *Developmental Psychology*, 32, 1008-1024.
- Lamborn, S. D., Mounts, S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritarian, indulgent, neglectful families. *Child Development*, 62, 1049-1065.
- Latané, J. B., & Darley, J. M. (1970). *The unresponsive bystander: Why doesn't he help?* New York: Appleton-Crofts.
- Lennon, R. & Eisenberg, N. (1987). Gender and age differences in empathy and sympathy. In N. Eisenberg & J. Strayer (Eds.), *Empathy and Its Development* (pp. 195-217). New York: Cambridge University Press.
- Ma, H. K., Shek, D. T. L., Cheung, P. C., & Lee, R. P. (1996). The relation of prosocial and antisocial behavior to personality and peer relationships of Hong Kong Chinese adolescents. *Journal of Genetic Psychology*, 157, 255-266.
- Maccoby, E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology, Vol. 4: Socialization, Personality, and Social Development* (4th ed., pp. 1-101). New York: Wiley.
- Midlarsky, E., & Hannah, M. E. (1985). Competence, reticence, and helping among children and adolescents. *Developmental Psychology*, 21, 534-591.
- Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 128 (1), 3-72.
- Radke-Yarrow, M., Zahn-Waxler, C., & Chapman, M. (1983). Children's prosocial dispositions and behavior. In P. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Manual of Child Psychology Vol. 4: Socialization, Personality, and Social Development* (4th ed., pp. 469-545). New York: John Wiley.
- Rice, K. G., Cunningham, T. J., & Young, M. B. (1997). Attachment to parents, social competence, and emotional well-being: A comparison of Black and White late adolescents. *Journal of Counseling Psychology*, 44, 89-101.
- Roberts, W., & Strayer, J. (1996). Empathy, emotional expressiveness, and prosocial behavior. *Child Development*, 67, 449-470.
- Rushton, J. P., Chrisjohn, R. D., & Fekken, G. C. (1981). The altruistic personality and the self-report altruism scale. *Personality and Individual Differences*, 2, 1-11.
- Rydell, A. M., Hagekull, B., & Bohlin, G. (1997). Measurement of two social competence aspects in middle childhood. *Developmental Psychology*, 33, 824-833.
- Simmons, R. G., & Blyth, D. A. (1987). *Moving into adolescence: The impact of pubertal change and social context*. Hawthorn, NY: Aldine de Gruyter
- Singelis, T. M. (1994). The measurement of independent and interdependent self-construals. *Society for Personality and Social Psychology*, 20, 580-591
- Shulman, S., Elicker, J., & Sroufe, L. A. (1994). Stages of friendship growth in preadolescence as related to attachment history. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 341-361.
- Staub, E. (1978). *Positive Social Behavior and Morality: Vol. 1. Social and Personality Influences*. New York, Academic Press.
- Staub, E. (1979). *Positive Social Behavior and Morality: Vol. 2. Socialization and Development*. New York: Academic Press.
- Underwood, B., & Moore, B. (1982). Perspective-taking and altruism. *Psychological Bulletin*, 91, 143-173.
- Vitaro, F., Tremblay, R. E., Kerr, M., Pagani, L., & Bukowski, W. M. (1997). Disruptiveness, friends' characteristics, and delinquency in early adolescence: A test of two competing models of development. *Child Development*, 68, 679-689.
- Whiting, B. B., & Edwards, C. P. (1974). A cross-cultural analysis of sex differences in the behavior of children aged three through eleven. In S. Chess & A. Thomas (Eds.) *Annual Progress in Child Psychiatry and Child Development* (pp.32-49). New York: Brunner/Mazel.
- Whiting, B. B., & Edwards, C. P. (1988). *Children of different worlds: The formation of social behavior*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Ek
Olumlu Sosyal Davranışları Yordayan Demografik, İlişkisel, Toplumsal, Bilişsel ve Duygusal Faktörlerin Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi

Yordayıcılar	Olumlu Sosyal Davranış Boyutları														
	Kamusal			Duygusal			Özgeci			İtaatkar			Gizli		
R	R ²	F	R	R ²	F	R	R ²	F	R	R ²	F	R	R ²	F	
β		t	β		t	β		t	β		t	β		t	
Blok 1: İlişkiler Faktörleri															
	.09	.01	2.29	.24	.06	5.84***	.02	.00	.12	.06	17.18***	.24	.06	15.13***	
Akran Bağlılığı	-.08		-1.81	.25***		5.61	.02		.49		5.08	.23***		5.12	
Anne-Baba Bağlılığı	.07		1.53	-.04		-.90	-.02		-.05		1.63	.03		.73	
Blok 2: Toplumsal Faktörleri															
	.13	.01	4.35**	.39	.09	55.02***	.20	.04	19.97***	.31	.03	18.56***	.32	.04	25.08***
Akran Bağlılığı	-.11*		-2.28	.17***		3.88	.07		1.59		3.94	.17***		3.84	
Anne-Baba Bağlılığı	.05		1.11	-.10*		-2.41	.04		.84		.76	-.01		-.27	
Toplulukçu Değerler	.10*		2.09	.32***		7.42	-.21***		-4.47		4.31	.23***		5.01	
Blok 3: Bilişsel ve Duygusal Faktörleri															
	.15	.01	1.03	.48	.08	16.86***	.26	.03	4.83	.36	.03	6.14***	.37	.04	7.74***
Akran Bağlılığı	-.11*		-2.35	.12**		2.95	.08		1.80		3.33	.14**		3.15	
Anne-Baba Bağlılığı	.06		1.24	-.11**		-2.58	.03		.57		.52	-.02		-.55	
Toplulukçu Değerler	.09		1.75	.20***		4.52	-.18***		-3.70		2.56	.14**		3.03	
Ahlaki Muhakeme	-.06		-1.24	.06		1.57	.11*		2.41		2.12	.09*		2.17	
Empati	.06		1.25	.27***		5.79	-.15**		-2.96		1.38	.08		1.64	
Bakış Açısını Alma	-.02		-.38	.06		1.29	.05		1.07		2.46	.14**		2.83	

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

Summary

Relational, Cultural, Cognitive, and Affective Predictors of Prosocial Behaviors

Asiye Kumru*

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prosocial behaviors (i.e., behaviors intended to benefit others) are valued in all cultural communities, and for that reason is a central part of socialization process. Cultural values and socialization practices might promote or accent motives deemed particularly substantial to specific cultures (see Whiting & Edwards, 1988). First, in the family, later in the school, neighborhood, place of worship and peer group, the child participates in interactions that help him or her to understand and make commitments to culturally-appropriate forms of prosocial behavior.

Indeed, studies show that close interpersonal relationships between parents and children serve as a positive resource and promote prosocial behavior (Dekovic & Janssens, 1992). Similarly, there is evidence that peer interaction play an important role in adolescent self-esteem (Simmons & Blyth, 1987) and moral development (Furman & Maters, 1980). Also, theorists have posited that cultures that emphasize a collectivist orientation promote and nurture prosocial values and behaviors benefit societal groups; whereas individualistic societies emphasize competitiveness and self gain. Researchers have found that in general, individuals from collectivist societies are more likely to be cooperative and prosocial than individuals from individualistic societies (Knight, Bernal, & Carlo, 1995).

Finally, many theorists and researchers have identified prosocial moral reasoning (thinking in

Gustavo Carlo & Carolyn Pope Edwards¹

University of Nebraska-Lincoln

helping situations where formal constraints and rules are absent or minimal), perspective taking (the ability to understand the internal and external states of others, including their social context), and empathy (feeling elicited by and congruent with another's state) as very important individual processes related to changes in prosocial behavior. Much prior research indicates that prosocial moral reasoning, empathy, and perspective taking promote prosocial acts (Eisenberg & Fabes, 1998).

The present study explored age group and gender differences in adolescent prosocial acts and the associations between these behaviors and peer and parent attachments, collectivistic values, prosocial moral reasoning, perspective taking, and empathy. From the prosocial literature, the following hypotheses were formulated: (1) Younger age group of adolescents would show more low level of prosocial behaviors (i.e., public and compliant prosocial behaviors) while older age group of adolescents would present more sophisticated prosocial behaviors such as altruism; (2) Boys would display public prosocial behavior more than girls, whereas girls would show emotional, compliant, and anonymous prosocial behaviors more than boys; (3) Peer and parent attachments, collectivism, prosocial moral reasoning, perspective taking, and empathy would be significant predictors of adolescent prosocial behaviors, and each type of prosocial behavior would have different patters of associations with those variables.

---

*Address for Correspondence: Asiye Kumru, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, 14280 Bolu, Turkey.
E-mail: kumru_a@ibu.edu.tr

¹Carolyn Pope Edwards acknowledges the support of the University of Nebraska Agricultural Research Division, Lincoln, NE 68583, Journal Series No. 14563.

Method

The participants of the study were 550 adolescents (300 boys, 250 girls; Mage = 15.07, SD = 2.50, range 11-21.5) recruited from Ankara, Turkey. The sample included sixth, seventh, eighth, tenth graders, and second year college students. Questionnaires were administered to approximately 40 students per session in their respective school. The administration lasted approximately 45-75 minutes.

In this study we used the Prosocial Tendency Measure including six subscales as public, emotional, altruistic, compliant, anonymous, and dire prosocial behavior (Carlo & Randall, 2002), Inventory of Parent and Peer Attachment (Armsden & Greenberg, 1987), Self-Construal Scale including interdependent and independent subscales (Singelis, 1994), Prosocial Moral Reasoning (Carlo, Eisenberg, & Knight, 1992), and Interpersonal Reactivity Index including perspective taking and empathy subscales (Davis, 1983). The Cronbach's alphas for the measurements were ranging from .52 to .82. We excluded dire prosocial behavior subscale and independent self-construal (individualism) subscale from the further analyses because of low reliability.

Results and Discussion

Results indicate that adolescents displayed compliant prosocial behavior most followed by emotional, anonymous, altruistic, and public prosocial acts. 2 x 5 (Gender x Age Group) MANOVA analyses revealed significant age group and gender main effects and their interaction on prosocial behaviors. Consistent with our hypotheses, younger age group adolescents displayed more public and emotional prosocial acts, while older age ones showed more altruistic and anonymous behaviors; boys were more likely to display public prosocial behavior, while girls were more likely to report emotional, compliant, and anonymous prosocial acts. We also found age and gender interaction for public and emotional behaviors. Finally, hierarchical regression analyses

(1st Step: parent and peer attachment; 2nd Step: collectivistic values; 3rd Step: prosocial moral reasoning, perspective taking, and empathy) showed that public prosocial acts were negatively predicted by peer attachment, but positively predicted by collectivistic values. Peer attachment, collectivistic values, and empathy were positive, and parent attachment was negative predictors of emotional prosocial behavior. Also, collectivistic values and empathy negatively predicted altruistic behavior. Finally, peer attachment, collectivistic values, prosocial moral reasoning, and perspective taking positively predicted both compliant and anonymous prosocial acts.

Overall, younger age group of adolescents showed low level of prosocial acts while older ones display more sophisticated prosocial behavior. This finding suggest that studying different age groups during adolescence is important to understand prosocial development during this period. Also girls are inclined to show more emotional, compliant, and anonymous prosocial behaviors, but not public more than boys. This might be explained with different socialization experiences of boys and girls in a relatively collectivist Turkish culture because girls are expected to be more emotional and compliant than boys. Finally, our findings about predicting prosocial behaviors with interpersonal, cultural, sociocognitive, and emotive variables provide partial support for the socioecological developmental model of prosocial acts (Carlo & Randall, 2001).

In sum, present findings provide promising evidence for the understanding of the pattern of associations between adolescent prosocial behaviors and theoretically related constructs, but we are limited to talk about the direction of the relationships because of the correlational nature of our study so conducting longitudinal research on prosocial development is very crucial. Also we need to replicate these findings with a new sample to provide further evidence for the socioecological model as well as for the psychometric properties of the measurements used with Turkish adolescents.